

2. Vědomí jako tvůrčí proces formování psychických jevů

Takovéto chápání psychické skutečnosti, tedy nikoli jako sféry, z jejíhož ideálního středu jsou pozorována stanoviska a korelace různých faktů vědomí, ale jako nepřetržitého procesu, jehož všechny články jsou vytvářeny samotným duchem, zásadně mění tradiční nauku o vědomí a definuje důvody pro nový náhled jak na význam vědomí v duševním životě, tak na celý složitý proces tohoto života.

Každý proces se skládá z řady konsekventních momentů. Proto ale žádné pole vědomí nemůže existovat. Vědomí se objevuje spolu se svými fakty a spolu s nimi také mizí. To znamená, že každý fakt zahrnuje vědomí jen sebe samého, tj. má své vlastní komplexní vědomí. Proto ale žádný současný kvantitativní rozdíl mezi fakty vědomí čili mezi vědomími jako procesy vědomí existovat nemůže.

Je pravda, že v psychologii se odedávna a velmi přesvědčivě podávají výklady ve vztahu k *rozsahu* vědomí. V poslední době dokonce s pomocí experimentů dokazují, že se ve vědomí může současně objevit až šestnáct vzájemně oddělených stavů.

Všechny tyto úvahy a důkazy ale vlastně vycházejí jen z jednoho značně podivného nedorozumění. Experimenty např. dokazují, že v lidském vědomí *během jedné vteřiny* vzniká až šestnáct vzájemně oddělených stavů. Na základě toho pak činí tento závěr: To znamená, že v lidském vědomí může *současně* existovat až šestnáct stavů.

Tento závěr ovšem ve skutečnosti svému východisku nijak neodpovídá. Zcela správný by byl jen v tom jediném případě, kdyby tato vteřina neproběhla a nebyla by námi myšlena jako určité časové období, byť třeba jen velmi krátké, ale jako absolutní časový moment. Není-li však vteřina konečná jednotka času, (není-li) jeho absolutní moment, pak nelze říci, že ty stavy, které se ve vědomí objevují během jedné vteřiny, v něm existují současně, neboť ve vědomí existují právě jen *během* (jedné) vteřiny.

To znamená, že ve vztahu k rozsahu vědomí bude úplně jedno, za jak dlouhou dobu jmenovitě spočítáme množství stavů vědomí, zda za vteřinu, minutu či hodinu. Proto je zřejmé, že sama otázka tohoto rozsahu může být kladena jen kvůli čistému nedorozumění.

Vědomí je proces. Jako každý proces sebou vytváří nepřetržitou řadu konsekventních momentů. Charakteristická podstata této řady spočívá v tom, že každý její následující moment je stanoven jen kvůli jeho odlišení od momentu předchozího. Takže kdyby byly dva momenty stejné, byly by stanoveny současně, tj. byly by stanoveny jako jeden moment. A kdyby mezi daty vědomí celkově žádný rozdíl neexistoval, žádné vědomí by se ani nevyskytlo.

To znamená, že obecnou definici vědomí vyjadřuje stanovisko rozdílu: *a* není *b*. Z této záporné definice ovšem v podobě následného závěru vyplývá přímé tvrzení, že *a* je jen *a* a že je stanoveno právě proto. To znamená, že zákon vědomí může být na základě platnosti tohoto závěru vyjádřen ve formě zákona totožnosti.

Každý element vědomí je určován jako bezpodmínečně totožný v sobě samém. Proto je každý *akt uvědomování* výrazem zákona totožnosti.

Každý element vědomí je přitom kvůli bezpodmínečné totožnosti se sebou samým stanoven jako odlišný od jakéhokoli jiného elementu. Celý *proces vědomí* je proto výrazem zákona rozdílu.

Někteří myslitelé se díky tomu, že měli na mysli tuto korelaci momentů totožnosti a rozdílu ve vědomí, odedávna pokoušeli z této korelace vyvodit definitivní zásadní stanovisko faktu vědomí.

Např. Fichte vědomí pochopil jako výraz protikladnosti mezi *já* a *ne-já*. Proto je definoval jako proces aktivního stavění se ducha do protikladu vůči sobě samému jako nikoli sobě. Kvůli takové definici se ze zásadního stanoviska vědomí stávalo sebeuvědomění. Každý akt vědomí byl přitom brán jen jako výraz sebeuvědomění.

Ale i když připustíme, že je tato definice zcela odůvodněná, řešení otázky podstaty vědomí v ní přesto nikterak nenalezneme. To proto, že problém vědomí by pak zcela přešel do problému sebeuvědomění. To znamená, že celá věc by se tím omezila jen na pouhé nahrazení jedné otázky jinou.

Takto zbytečné nahrazení však ve skutečnosti nijak nepotřebujeme.

Metafyzika a psychologie už dostatečnou měrou vysvětlily, že na sebeuvědomění, chápané jen ve smyslu prostého rozlišení *já* a *ne-já*, nelze hledět jako na fakt přímé definice ducha v něm samém. Takové sebeurčení by totiž bylo irelevantní. To znamená, že by bylo absolutní definicí přirozenosti ducha. Kdyby skutečně existovalo, žádná polemika, ale ani sama otázka této přirozenosti by ani nikdy nemohla vzniknout.

Celé těžiště polemiky přitom spočívá právě v tom, že duch si sebe uvědomuje skrze lokalizaci *já* jen ve svých aktivitách-vztazích a určuje se jen skrze tyto aktivity-vztahy.

To znamená, že se toto sebeurčení týká jen subjektu. Protože se ale duch do subjektu konkretizuje, seberozišení subjektu se rozvíjí jen podle míry této konkretizace. Fakty vědomí a sebepoznání proto ve skutečnosti vzhledem ke svému postavení v psychické realitě patří do úplně jiných řádů. Jedno je prvotní fakt psychického života, zatímco druhé je produkt psychického rozvoje.

Právě proto, že vědomí představuje mezní fakt psychické skutečnosti, nemůže být vyvozováno z žádného jiného faktu, a tím spíše nemůže být vysvětlováno na základě svého popření.

Nezdařilý Wundtův pokus vysvětlit vědomí jako výsledek nevědomé myšlenkové práce v podstatě vychází ze stejných faktů, které některé metafyziky vedly a stále přivádějí k nauce o prvotnosti sebeuvědomění.

Wundt se domnívá, že každý fakt zkušenosti se musí kvůli tomu, aby se stal elementem vědomého myšlení, ještě předtím stát faktem samotného vědomí. Ovšem stát se jím může jedině v nevědomém procesu uvědomování, kdy budou stanoveny vztahy rozdílnosti a totožnosti. Kdy tedy budou vytvořeny soudy a učiněn rozumový závěr, v jehož důsledku se nakonec projeví fakt vědomí. To znamená, že podle Wundta je proces uvědomování z hlediska své formy a struktury procesem poznávání. Jde jen o to, že probíhá nevědomě. Vědomí je pak pouze závěrečným aktem tohoto procesu.

Takovéto vysvětlení vědomí, které ostatně stejně nic nevysvětluje, však očividně nebere v potaz jednu zásadně důležitou okolnost, že totiž momenty rozlišení a ztotožnění v obsahu samotného procesu uvědomování neexistují a že si vědomí prostřednictvím těchto momentů představujeme jen v podmínkách jeho života, ale vůbec ne v podmínkách jeho počátečního vzniku. Přenesení forem vědomé práce na proces uvědomování proto ještě nijak neznamená jej z nich vyvést. Znamená to pouze to, že proces uvědomování chceme vykládat v termínech myšlenkového procesu, což je zcela přirozené, protože v žádných jiných termínech jej ani vykládat nemůžeme.

Proces uvědomování se od myšlenkového procesu odlišuje v tom směru, že první neformuje živou psychickou skutečnost, nýbrž vytváří jen její jednotlivé elementy. Vědomí mezi nimi žádné spojitosti nepotvrzuje ani nad nimi nekoná žádnou práci. Každý jev je v něm naopak stanoven tak, že je uvnitř sebe zcela zakončený. Proto nejenže pro svou existenci žádné doplnění mimo své vlastní podmínky nevyžaduje, ale (navíc) ve vztahu k předešlému a následujícímu (doplnění) takové doplnění přímo popírá a realizuje se jen kvůli tomuto popření.

To znamená, že *proces vědomí je vzhledem k samotné své přirozenosti proces chaotický*. Jmenovitě jako psychický jev formuje každý dojem a každý pocit. Ty jsou v podmínkách jeho působnosti fyziologicky určeny a nejsou jeden na druhém závislé. To znamená, že existují bez jakéhokoli řádu a bez jakéhokoli smyslu. Po každém konkrétním dojmu může následovat každý jiný dojem a každý pocit. Tento postup vědomím nijak určován

není, protože dojmy a pocity na něm nijak nezávisí. Celá působnost vědomí spočívá ve formování a jen ve formování všech psychických faktů.

Podmínky tvůrčí působnosti vědomí se nacházejí mimo ně čili v mezích koordinace ducha a světa. Kdyby byly tyto koordinace nepřetržité a nekonečně odlišné, byl by jejich výraz v jevech vědomí rovněž nepřetržitý a nekonečně odlišný, takže celý psychický život by byl neustálé nepřetržité postavení vzájemně nesouvisejících faktů, byl by to věčný chaos nesmyslnosti.

Ve skutečnosti jsou ale formy uvedených koordinací přesně určeny stálými podmínkami ve stavbě a působnosti organismu. Proto je ale sféra faktů jejich výrazu také dosti omezená. Ovšem v důsledku této omezenosti ve vědomí vzniká nutnost úplného nebo částečného opakování jeho předchozích momentů. Zároveň ale vzniká možnost poznávat v aktuálních stavech vědomí před jeho uplynulými stavy.

Tato podmínka je velmi významná pro zvláštní působnost vědomí, protože jen díky ní je vytvářena konkrétnost ve formování obsahu psychických jevů. Právě ona sebou určuje základ pro zvláštní psychickou práci ve vztahu k těm elementům, které jsou vědomím formovány. Tato práce spočívá v ustanovení spojitostí mezi jednotlivými daty vědomí, takže proto se nazývá *myšlení*.